

20^e jaargang · winter 2022

Kroniek Sint Agatha

Erfgoedcentrum Nederlands Kloosterleven | Klooster Sint Agatha

Ten Geleide

Opnieuw is een jaar bijna ten einde. De Kroniek doet verslag van recente ontwikkelingen, waarbij verschillende collecties van het Erfgoedcentrum aan de orde komen. Van harte wensen we u fijne Kerstdagen en een goed 2023.

Kersttableau, collectie Redemptoristinnen

HET ERFGOEDCENTRUM IN DE MEDIA

Het afgelopen jaar en de komende maanden is er in de media veel aandacht (geweest) voor het Erfgoedcentrum. Hiervan geven we u graag een overzicht.

In het voorjaar leverde het Erfgoedcentrum een bijdrage aan het tijdschrift *Catholic Archives. The Journal of The Catholic Archives Society* (no. 42, 2022). In het artikel 'Preserving the Catholic Past for the Future: The Heritage Centre' zetten Guus van Gorp, Susan Scherpenisse en Stef Coenen uiteen hoe het Erfgoedcentrum Nederlands Kloosterleven tot stand kwam en hoe het functioneert. In vier beknopte casestudies typeerden zij daarnaast de archieven van de Broeders van de H. Joseph, de Clarissen-Capucinessen, de Franciscanessen van Mariadal en de Passionisten. Ook kwam de waarde van persoonsdossiers aan de orde en de toekomst van de kloosterarchieven.

In het najaar publiceerde het Regionaal Archief Tilburg een eenmalige uitgave: *Onderzoeksgids slachtoffers van de Tweede Wereldoorlog. Bevrijd van de vergetelheid*. Het Erfgoedcentrum kreeg de vraag om archiefmateriaal over de oorlogsjaren in Tilburgse kloosterarchieven toe te lichten en om onderzoekers handvatten te geven voor het opsporen van archiefmateriaal over de Tweede Wereldoorlog in onze collecties. In dezelfde onderzoeksgids schreef historica Sanne Schraa een interessante bijdrage over een dagboek van een anonieme zuster, die gevangen zat in het Japanse

interneringskamp Bangkinang op Sumatra. Ze trof dit dagboek aan toen ze in de studiezaal van het Erfgoedcentrum onderzoek deed in het archief van de Zusters van Liefde (Tilburg). De onderzoeksgids is online te raadplegen via de website van het Regionaal Archief Tilburg.

Een andere onderzoeksgids met een bijdrage over de collecties van het Erfgoedcentrum verschijnt in 2023: *Kolonialisme, geschiedschrijving en primaire bronnen in Nederland*, met daarin een artikel van Marleen Reichgelt getiteld 'Archieven van de katholieke missie'.

Otto Lankhorst schreef het artikel 'Heritage Management in Monastery and Seminary Libraries in the Netherlands', opgenomen in de jubileumbundel *Theological Libraries and Library Associations in Europe*, die verscheen bij gelegenheid van het 50-jarig bestaan

van BETH (Bibliothèques Européenes de Théologie). Hij reflecteerde hierin op de omgang met klooster- en seminariebibliotheken, waarbij onder meer de bibliotheken van de Dominicanen, Kapucijnen en Broeders van Maastricht aan de orde kwamen.

In de nog te verschijnen najaarseditie van *Caert Thresoor, Tijdschrift voor de Geschiedenis van de Kartografie*, staat het Erfgoedcentrum centraal in de vaste rubriek waarin erfgoedinstellingen hun kaartencollectie toelichten. Het artikel 'In kaart gebracht', dat u verderop in deze *Kroniek* vindt, is een bewerking van de te verschijnen publicatie en gaat in op kaartmateriaal van de Kapucijnen op Borneo en van de Missionarissen van het H. Hart op Nieuw-Guinea.

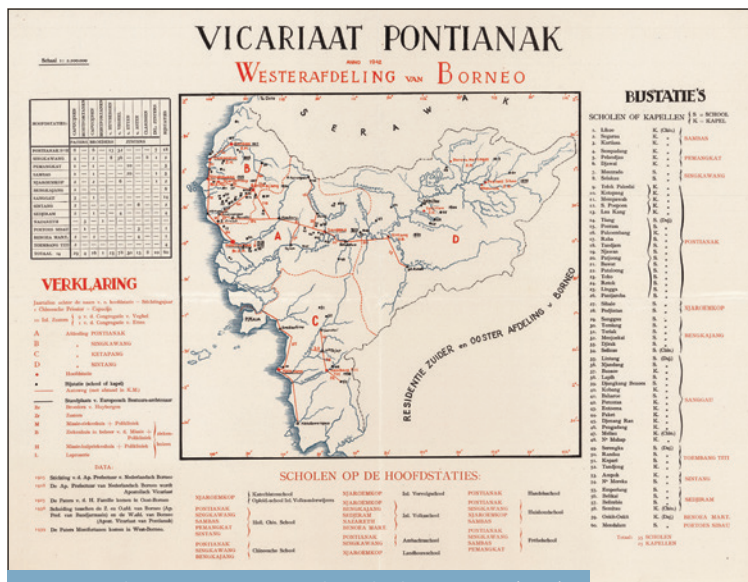
Naar aanleiding van de fondswerving voor restauratie van de kloostermuren in Sint Agatha schreef Stef Coenen een artikel over de betekenis en geschiedenis van kloostermuren in *Merlet*, het tijdschrift van de Historische Kring Land van Cuijk. Marga Arendsen schreef een bijdrage over dit onderwerp voor het decembernummer van *Impressie*, het tijdschrift van het Katholiek Documentatiecentrum.

Ook makers van TV-programma's weten het Erfgoedcentrum te vinden. In september werd een 'special' van het programma *Andere Tijden* uitgezonden. De aflevering 'Missie geslaagd?' ging over paters van de Congregatie van de Heilige Geest. Zij vertelden over hun missie-ervaringen en over de 'omgekeerde missie' vandaag de dag. Hun verhalen werden ondersteund door beeldmateriaal, deels afkomstig uit het Erfgoedcentrum.

In december zal in twee afleveringen een documentaire worden uitgezonden waarin Anita Witzier spreekt met Missiezusters van O.L. Vrouw van Afrika. Ook hiervoor is onderzoek gedaan in het Erfgoedcentrum. Begin 2023 ten slotte is een aflevering van het programma *Verborgen Verleden* te zien, waarin een bekende Nederlander ontdekt dat hij familie had bij de Zusters van Liefde uit Tilburg. Nadat onderzoekers verschillende registers en andere archiefstukken raadpleegden in onze studiezaal, werd een aantal stukken tijdelijk teruggebracht naar het klooster in Tilburg voor de opnames. > G. van Gurp, S. Scherpenisse

IN KAART GEBRACHT

Kloosterarchieven bevatten diverse soorten landkaarten: van grove schetsen tot gedrukte uitgaven. De meeste kaarten hebben betrekking op missiegebieden

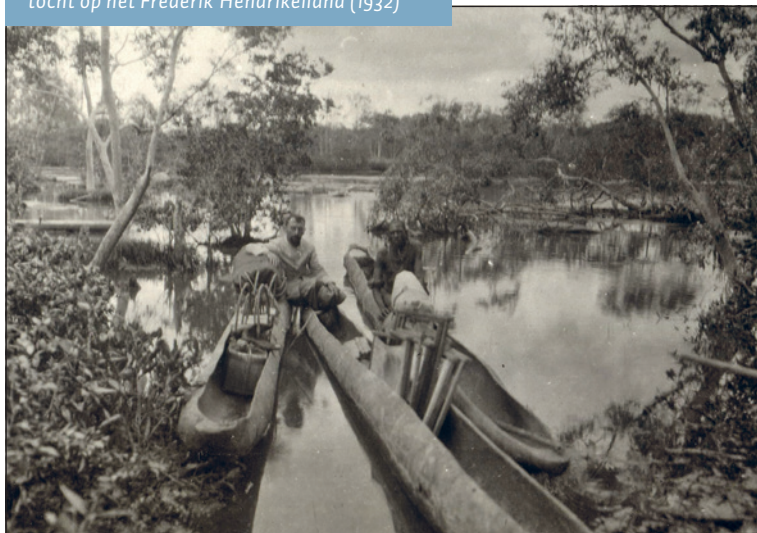

Kaart van het vicariaat Pontianak, archief Kapucijnen (1942)

van Nederlandse kloosterlingen. Missionarissen werkten veel in voormalige Nederlandse koloniën, zoals Nederlands-Indië en Suriname, maar kwamen ook in werelddelen als Afrika en Noord-Amerika. Kaarten dienden verschillende doelen. Ten eerste gaven ze de grenzen aan van kerkelijke missiegebieden. Ten tweede werden ze gebruikt om de reis ernaartoe uit te stippen. Ten derde maakten zij het mogelijk om in het missiegebied zelf de weg te vinden en ontwikkelingen aan te geven. Met 'nieuwe kaarten' markeerden de missionarissen missieposten (staties), plaatsen waar bewoners gedoopt waren en katholieke scholen en ziekenhuizen. Tot slot vervaardigden met name priestermissionarissen kaarten van taal- en cultuurgebieden ten behoeve van antropologisch en linguïstisch onderzoek.

De missieactiviteiten van de verschillende orden en congregaties werden vanuit Rome gecoördineerd door de Propaganda Fide. Deze bestuursafdeling van het Vaticaan deelde missiegebieden in en bepaalde naar welke gebieden welke missionarissen werden uitgezonden. In de archieven van missionerende orden

Pater Verhoeven en zijn gids tijdens een tocht op het Frederik Hendrikeiland (1932)

en congregaties is veel kaartmateriaal te vinden van apostolische prefecturen, apostolische vicariaten, bisdommen en aartsbisdommen waar ze werkzaam waren. De grenzen van de missiegebieden werden strak bepaald, maar veranderden regelmatig omwille van de bestuurbaarheid of vanwege wisselingen in de toewijzing.

In het archief van de Nederlandse Kapucijnen is bijvoorbeeld een dossier te vinden met kaarten die tijdens de missie op Borneo werden gebruikt. In 1905 bepaalde de Propaganda Fide dat Nederlands-Borneo (het huidige Kalimantan) zou worden afgesplitst van het uitgestrekte apostolisch vicariaat van Batavia. Het werd een zelfstandig kerkdistrict, dat werd toevertrouwd aan de Nederlandse Kapucijnen. Onder leiding van de Kapucijnen kwamen er broeders en zusters van verschillende congregaties naar Borneo om er missiewerk, zoals onderwijs en gezondheidszorg, uit te voeren. In 1938 werd het grote missiegebied van de Kapucijnen door de Propaganda Fide verder opgeknipt. Het zuidoostelijk deel van Borneo werd de prefectuur Bandjermasin, onder leiding van de Missionarissen van de Heilige Familie. Het westelijk deel bleef onder leiding van de Kapucijnen voortbestaan als het apostolisch vicariaat Pontianak. Uiteindelijk werd het vicariaat nog verder gesplitst doordat in 1948 de prefectuur Sintang aan de Montfortanen en in 1955 de prefectuur Ketapang aan de Passionisten werd toevertrouwd. Het kaartmateriaal biedt de onderzoeker houvast in de hoeveelheid aan bestuurlijke gebieden en wisselingen.

In 1902 kregen de Missionarissen van het H. Hart (MSC) de prefectuur van Nederlands-Nieuw-Guinea toegewezen. Met name West-Papua was een enorm en moeilijk toegankelijk gebied. Missie en overheid trokken hier samen op. Zo zetten missionarissen bijvoorbeeld scholen en ziekenhuizen op in plaatsen

waar al een Nederlandse bestuurspost was gevestigd. Soms ging het ook andersom: missionarissen hielden als eersten verkenningsstochten in het binnenland en zetten missieposten op. Vervolgens kwam er ook een bestuurspost van de Nederlandse overheid.

Zo ging het bijvoorbeeld bij het Frederik Hendrikeiland, het huidige Yos Sudarso. In 1926 vatten de MSC het plan op om het eiland onder "missie-invloed" te brengen. Dit bleek echter makkelijker gezegd dan gedaan. Ruwe zee en een lekke boot deden de eerste tocht mislukken. In 1929 verkende de Nederlandse pater Adrianus Drager voor het eerst het eiland. In 1929 reisde pater Henricus Geurtjens erheen, met hulp en een reisplan van lokale bewoners. Vanaf 1932 nam pater Wim Thieman de missionering van het eiland op zich. Veel missionarissen, waaronder Geurtjens en Thieman, waren gefascineerd door 'witte vlekken' op de kaart, oftewel onbekende gebieden (*terra incognita*). Het Frederik Hendrikeiland bleek niet het gemakkelijkste gebied om te verkennen. In reisverslagen wordt gesproken over een modderig en moerassig eiland. De eerste missionarissen gaven aan dat verplaatsing over land alleen in droge tijden mogelijk was; in de regentijd was een prauw noodzakelijk. Langzaam bracht pater Thieman het Frederik Hendrikeiland verder in kaart. Na zijn verkenningsstocht in 1932 met de paters Drager en Nico Verhoeven, reisde Thieman regelmatig door moerassen en meren om nieuwe dorpen te verkennen en ontwikkelingen op katholieke scholen te volgen.

In het MSC-archief zijn verschillende handgetekende kaarten van Nederlands-Nieuw-Guinea te vinden, waaronder gedetailleerdere kaarten van het Frederik Hendrikeiland. Op de kaarten bevinden dorpen zich vaak net op een iets andere plek, maar Kimaam als missiestatie en bepaalde hoofdlijnen van rivieren en 'voetwegen' zijn steeds aanwezig. Het is niet met

Participantenvergadering, Gaby Heusschen geeft een toelichting bij de voorwerpencollectie

zekerheid te zeggen wie welke kaarten heeft getekend en wanneer. Vermoedelijk was het doel om landwegen en rivieren op het eiland in kaart te brengen. De kaarten bieden lezers in ieder geval de mogelijkheid om reizen van missionarissen op de voet te volgen. > G. van Gurp, S. Scherpenisse

UIT DE COLLECTIE

Tijdens de laatste participantenvergadering mocht ik toelichten waarom het Erfgoedcentrum naast archieven ook voorwerpen over kloosterleven bewaart. Ik citeerde hiervoor oud-bestuurslid Victima de Klijn, helaas onlangs overleden: “Pratend over het typisch eigene van de religieuze instituten, ontdek je dat het soms juist de voorwerpen zijn die dat eigene zo goed weergeven, omdat ze indringend zichtbaar maken waar archiefstukken soms veel woorden voor nodig hebben.” Een voorbeeld van voorwerpen die vanwege hun waarde voor een kloostergemeenschap zorgvuldig bewaard zijn gebleven, vinden we in de collectie van de Ongeschoeide Karmel van Oirschot.

Huize Blijendaal te Oirschot werd in de 17e eeuw aan de Antwerpse Karmel aangeboden als nieuw klooster. Ondanks de groeiende godsdienstige onverdraagzaamheid in de Republiek vertrok Maria Margaretha van de Engelen in 1644 samen met twee medezusters naar Oirschot. In Antwerpen had deze zuster al tijdens haar leven een reputatie van heiligheid verworven

Portret van zuster Victima de Klijn, collectie Franciscanessen van Etten

Het 17^e-eeuwse habijt van Maria Margaretha van de Engelen

door haar vele verstervingen en haar toewijding aan het H. Sacrament. In Oirschot groeide deze reputatie door aan God toegeschreven bijzondere talenten, zoals voorspellende dromen en de overname van andermans lijden. Ook het moment van haar dood op 5 februari 1685 ging volgens de overlevering met wonderbaarlijke tekens gepaard. Maar de belangrijkste gebeurtenis voor latere verering zou na haar overlijden plaatsvinden. Negen weken nadat ze stierf, vloeide uit haar lichaam een grote hoeveelheid vloeistof. “Daer quam soo daenighe menich-vuldigheijt van olij uijt dit lichaem dat de Religieusen daer van vulden meer dan hondert fleskjens...”, schrijft een zuster een eeuw na de gebeurtenis. Deze ‘olie’ werd naar wens van Maria Margaretha gebruikt als brandstof voor de Godslamp. Daarnaast werden in de olie gedrenkte stoflapjes uitgedeeld tegen allerlei ongeneeslijke kwalen. Al snel deden zich de eerste wonderen voor en kwam er, onder oogluikend toezien van het wereldlijk gezag, een bedevaart naar het klooster op gang. Toen de toeloop van bedevaartgangers groter werd en zelfs de Franse koning Lodewijk XIV om de geneeskrachtige olie verzocht, was bij de protestantse Staten-Generaal de maat vol. Op 10 juli 1663 werd het lichaam van Maria Margaretha geconfisqueerd en begraven in de - eveneens geconfisqueerde - Sint Janskerk te 's-Hertogenbosch. Tot zover het veelbewogen leven van Maria Margaretha.

Haar gebeente, voorwerpen en nagedachtenis hadden echter nog een heel leven voor zich. Korte tijd na de confiscatie vertrok de Karmel met alle eigendommen uit Oirschot. De voorwerpen van

Maria Margaretha raakten verspreid over parochies en andere (Karmel)kloosters. Ondertussen bleef in Oirschot de devotie bestaan. Men sprak van 'de heilige non', vertelde het nageslacht over de wonderen die ze deed en zong zelfs een lied over haar.

Ook binnen de Karmel werd Maria Margaretha niet vergeten. In 1930 kreeg de Karmel van 's-Hertogenbosch de kans om huize Blijendaal opnieuw aan te kopen. De zusters grepen deze kans aan en op 31 mei 1931 werd de Karmel in Oirschot hersticht. De terugkeer zorgde in Oirschot voor een opleving van de devotie voor 'de heilige non'. In het huis bleek nog een portret van Maria Margaretha van de Engelen aanwezig, dat het begin vormde van een jarenlange zoektocht van de zusters om haar relieken terug te halen. In de jaren 1931-1938 keerden de relieken - gebeente, flesjes olie, lappen stof met olie, een galsteen, kledingstukken en andere bezittingen - van Maria Margaretha terug naar Oirschot. In 1946 startte de priorin een zaligverklaringsproces. Verschillende bronnen werden nagetrokken, maar het mocht niet baten. Het was, zoals een priester vanuit Rome aan de priorin schreef, te lang geleden. Wel verscheen in 1951 een biografie en werd haar 300-jarige sterfdag in 1958 groots gevierd. Op zolder richtten de zusters een museum in, met daarin onder andere alle voorwerpen van Maria Margaretha.

Met het kleiner worden van de gemeenschap besloten de zusters afgelopen jaar om het huis te verkopen en de voorwerpen uit het museum een nieuwe bestemming te geven. Een groot aantal voorwerpen werd in mei jl. overgebracht naar het Erfgoedcentrum. Daarbij waren prachtige reliektuintjes, enkele beelden en bovenal voorwerpen van Maria Margaretha: haar kleding, die nog in opmerkelijk goede staat verkeert, enkele van haar persoonlijke voorwerpen en het portret. Veel van deze voorwerpen dragen het merkteken van het 'alziend oog', dat zij op al haar gebruiksvoorwerpen aanbracht. Gebeente van Maria Margaretha van de Engelen en de lappen met olie werden, op verzoek van het bisdom Den Bosch, overgebracht naar wat ooit ballingsoord was, maar wat vanaf nu hopelijk haar laatste rustplaats zal zijn: de Sint Janskerk in 's-Hertogenbosch.

De vele brieven, getuigenissen en prentjes in het archief van de Oirschotse Karmel geven blijk van de devotie voor Maria Margaretha. Maar het zijn vooral de eeuwenlang met zorg bewaard gebleven voorwerpen die tonen hoe na deze 'heilige non' de zusters en andere gelovigen aan het hart lag. > G. Heusschen

KRONIEK VAN EEN HALF JAAR

- ▶ Op 1 juli brachten Nederlandse en Franse bestuursleden van de Paters van de HH. Harten een bezoek aan het Erfgoedcentrum.
- ▶ Op 14 juli kwamen aanvullingen binnen op het archief van de Dochters van O.L. Vrouw van het H. Hart. Verder kwamen er in de afgelopen zes maanden aanvullingen binnen op de archieven van de Missionarissen van de H. Familie, de Priesters van het H. Hart, de Salesianen van Don Bosco, de Sociëteit voor Afrikaanse Missiën, de Franciscanessen van Dongen, de Franciscanessen van de H. Elisabeth, de Franciscanessen van Oirschot, de Onge-schoeide Karmelietessen, de Ursulinen van de Romeinse Unie, de Zusters van Liefde (Tilburg) en de Congregatie van "De Voorzienigheid".
- ▶ Op 15 juli brachten medewerkers van de subsidieafdeling van de provincie Noord-Brabant een werkbezoek aan Klooster Sint Agatha.
- ▶ Op 8 augustus namen we afscheid van kruisheer Olivier M'busa, die na zeven jaar verblijf in Nederland terugkeerde naar Congo.
- ▶ Op 12 augustus bezochten leden van de Indonesische zustercongregatie van de Franciscanessen van Charitas het congregatiearchief.
- ▶ Op 2 september ontvingen we een internationaal gezelschap van de Dominicanessen van King William's Town.
- ▶ Op 4 september namen parochianen in een viering en aansluitende bijeenkomst met veel dank afscheid van de kruisheren, die 650 jaar zorgden voor de bediening van een kerk in de parochie. De zondagsvieringen in de kloosterkerk zijn na de coronaperiode niet meer hervat.
- ▶ Op 8 en 9 september maakten restauratoren een schade-inventarisatie van de collectie middeleeuwse handschriften van het klooster Frenswegen, die in de kloosterbibliotheek van Sint Agatha terecht kwamen.

Restauratoren bestuderen de Frenswegencollectie

Aankomst archief Paters Maristen

- ▶ Vanaf 10 september was een wandeling rond Klooster Sint Agatha beschikbaar behorend bij 'Ons Kloosterpad', de wandelroute langs 50 (voormalige) kloosters die in 2021 door de provincie Noord-Brabant werd uitgezet.
- ▶ Op 11 september nam het klooster deel aan de landelijke Open Monumentendag, met allerhande activiteiten om middelen in te zamelen voor restauratie van de kloostermuren.
- ▶ Op 20 september was er een lunchbijeenkomst voor de vrijwilligers, waarbij medewerkers voor hen pizza's bakten.
- ▶ Op 30 september werd het archief van de paters Maristen overgebracht naar het Erfgoedcentrum. In dit archief is ook het archiefmateriaal van de zusters Dienaressen van Jezus Christus Priester opgenomen.
- ▶ Op 3 en 4 oktober bezocht Johathan Bush, archivaris van Durham University (Engeland) het Erfgoedcentrum om te horen en te zien hoe het functioneert.

Dit vanuit de wens om voor Engelse kloosterarchieven een vergelijkbare voorziening te scheppen.

- ▶ Op 7 oktober bezochten Nederlandse en Braziliaanse bestuursleden van de Missiezusters van de H. Antonius van Padua het Erfgoedcentrum.
- ▶ Op 11 oktober was de jaarlijkse Participantenvergadering van het Erfgoedcentrum en ontvingen we ca. 80 bestuursleden en archivariissen van orden en congregaties.
- ▶ Op 16 oktober gaf vocaal ensemble Cantodoro (Nijmegen) een concert in de kloosterkerk.
- ▶ Op 31 oktober eindigde op een zonnige dag de zomeropenstelling van Erfgoedcentrum en Poortgebouw. In 2022 telden we 6.000 bezoekers in het Poortgebouw en 3.000 bij de tentoonstelling van het Erfgoedcentrum.
- ▶ Op 3 november kregen drie medewerkers van het Erfgoedcentrum in het BHIC in Den Bosch uitleg over het functioneren van het e-depot aldaar.
- ▶ Op 10 november werd het eerste deel van het archief van de Minderbroeders Conventuelen naar Sint Agatha overgebracht.
- ▶ Op dezelfde dag verzorgde Marga Arendsen een bijdrage tijdens een bijeenkomst over verduurzaming van kloostergebouwen in Heeswijk.
- ▶ Op 1 december namen we in Etten-Leur afscheid van zuster Victima de Klijn, die op 98-jarige leeftijd overleed. Ze was vele jaren bestuurslid van achtereenvolgens het Dienstencentrum Kloosterarchieven in Nijmegen en het Erfgoedcentrum Nederlands Kloosterleven in Sint Agatha. Het Erfgoedcentrum heeft aan haar bestuurlijke kwaliteiten en wijze persoonlijkheid veel te danken.
- ▶ Op 8 december bezochten medewerkers van het KDC en van Metamorfoze (project van de KB) het Erfgoedcentrum om te overleggen over het digitaliseren van bronnen over de missie in Indonesië.
- ▶ Op 9 december werd de burgemeesterskring van Noordoost-Brabant in het Erfgoedcentrum rondgeleid.
- ▶ Op 19 december vergaderden de stichtingsbesturen met aansluitend een Kerstbijeenkomst. Op 20 december was er een Kerstlunch voor vrijwilligers en medewerkers in het Poortgebouw.
- ▶ In de afgelopen zes maanden kwamen er 240 onderzoeksvragen binnen en bezochten 130 mensen de studiezaal van het Erfgoedcentrum.

Colofon

Deze kroniek wordt uitgegeven door de stichtingen
Erfgoedcentrum Nederlands Kloosterleven en Sint Aegten
ISSN: 2210-5719

Redactie: M. Arendsen, G. van Gulp,
G. Heusschen, S. Scherpenisse

Adres: Kroniek Sint Agatha
Kloosterlaan 24, 5435 XD St. Agatha
Tel. 0485 - 31 10 07

E-mail: info@erfgoedkloosterleven.nl

Website: erfgoedkloosterleven.nl | kloostersintagatha.nl

Rekeningnummer: 0451 7552 35 t.n.v. Stichting
Erfgoedcentrum Nederlands Kloosterleven, Sint Agatha

Vormgeving: Vormweijts, Nijmegen